

TEMA MARKEDSLIBERALISME, PROFESSIONSHØJSKOLER OG PÆDAGOGUDDANNELSE

Om pædagogers sociale strategier i et arbejdsliv under forandring

Peter Møller Pedersen, David Thore Gravesen, Morten Anker Hansen & Brian Høyer Lorentsen

VIA University College, Danmark

Title: About pedagogues' social strategies in careers of change.

Abstract: The work of social educators (pedagogues) in Denmark has undergone significant changes in recent decades. Under changing conditions, thousands of social educators lived through a working life and thereby helped to maintain and develop the profession of social educators. The article is about social educators' individual stories about how they have dealt with these changes. What kind of social strategies have the educators developed in relation to the shifting changes and changing social conditions? Are there signs of developing new kinds of professional standards under difficult conditions?

Keywords: Pedagogues; Social educators; Work life; Social strategies

Email: pmp@viauc.dk

Peer-reviewed article: Sent to reviewers February 2012, Accepted January 2013, Published 16 April 2013

Pædagogers¹ arbejdsliv i Danmark har gennemgået markante forandringer de seneste årtier. 1960'erne var karakteriseret ved en formalisering og stærk ekspansion af det pædagogiske arbejdsmarked i takt med udbygningen af velfærdsinstitutionerne i Danmark og stigningen i kvindernes erhvervsfrekvens. I denne periode blev der åbnet mange nye pædagogiske instituti-

oner, og behovet for flere uddannede pædagoger voksede betragteligt. Samtidigt blev uddannelsen rammesat af både en lov og en bekendtgørelse. Senere kom velfærdsmodellen under pres, og skiftende regeringer har gennemført moderniseringstiltag i den offentlige sektor. Pædagogerne har i den forbindelse oplevet gennemgribende forandring af deres arbejdsliv i form af rationaliseringer, øget brugerinddragelse, øgede dokumentationskrav og organisationsforandringer. Den første moderniseringsbølge kom i 1980'erne kendetegnet ved begyndende nedskæringer, bestræbelser på decentralisering og øget brugerinddragelse. Den anden bølge kom i 2000'erne kendetegnet ved øgede centrale krav og retningslinjer i form af pædagogiske læreplaner, sprogscreeninger samt flere organisationsforandringer. Samlet set er disse forandringer blevet

1. Pædagog er en betegnelse for medarbejdere på det pædagogiske arbejdsmarked, der har gennemført en pædagoguddannelse. Der har været lovgivning og bekendtgørelse for pædagoguddannelsen siden 1969. I begyndelsen var det en 3-årig uddannelse. I dag er det en 3,5 årig professionsbacheloruddannelse, der udbydes på 6 professionshøjskoler i Danmark. Pædagoguddannelsen er Danmarks mest søgte uddannelse med et optag på omkring 5000 studerende om året. Den engelske betegnelse er 'social educator'.

betegnet New Public Management eller ”den neoliberale velfærdsstat” med en ide om, at styringsredskaber fra den private sektor kunne inspirere styringsformerne i den offentlige sektor.

Under disse vilkår – som i øvrigt ikke skal udfoldes yderligere her² – har tusindvis af pædagoger gennemlevet et arbejdsliv og på den måde bidraget til at vedligeholde og udvikle den pædagogiske faggruppe. Det er interessant at undersøge pædagogernes individuelle fortællinger om, hvordan de har forholdt sig til disse forandringer. Hvad er det for sociale strategier, pædagogerne har udviklet i forhold til de skiftende forandringer og ændrede sociale vilkår? Det vil vi forsøge at svare på i denne artikel. Vi vil beskrive de sociale strategier, vi har fundet i vores livshistorieprojekt gennemført i perioden 2008–2010³. I projektet er 11 pædagoger fra tre perioder interviewet hver to gange. I disse interview fortæller de om, hvordan de har oplevet de mange forandringer, og hvordan de har reageret på dem. Der er tale om individuelle fortællinger om individuelle episoder og oplevelser, men det er tydeligt, at disse fortællinger udspiller sig i en kulturel og social kontekst, som er fælles. Så på et mere overordnet niveau er det interessant at spørge, hvad de individuelle fortællinger betyder for den pædagogiske faggruppe forstået som profession⁴. Er der alene tale om en presset profession, der mister autonomi – eller kan der findes tegn på skabelsen af nye professionelle strategier under de givne vilkår? Dette spørgsmål vil blive diskuteret til sidst i artiklen.

HVAD ER EN SOCIAL STRATEGI?

”For at kunne anvende institutionernes sociale historie som redskab og dermed aflive dens mytiske figurer må forskeren bestandigt søge tæt ind til de individuelle historier” skriver den franske sociolog Francine Muel-Dreyfus (Muel-Dreyfus, 2000). Denne udfordring har vi taget til os i vores forskningsprojekt. Vi vil med afsæt i de individuelle historier undersøge pædagogernes sociale historie. Samme sigte har den britiske sociolog og livshistorieforsker Ivor Goodson, der i sine analyser af professioners historie og udvikling skelner mellem interne, eksterne og personlige forandringsprocesser (Goodson, 2003, s. 87). Han har gennemført et meget stort antal livshistorieinterviews, hvor han konsistent

analyserer fortællingerne i dialektikken med konteksten ”the story of action within the theory of context” (Stenhouse citeret i Goodson, 2003, s. 5)⁵. Goodson uddyber:

People’s experience should be seen as the starting point of scientific inquiry, but must go beyond the microscopic and anecdotal. Indeed we need to be aware that peoples lived experiences are dialectically linked to the social relations of society in which people are located, and no one – the researchers included – is ever totally outside these relations. The difficult task of the social scientist then is to explain “the social organization of the everyday world”, by starting from the people’s location within it. (Goodson, 2003, s. 6)

Disse forskere har været store inspirationskilder for dette projekt. Vi har haft samme ambition om at tage udgangspunkt i de individuelle historier, men samtidig analyseret de individuelle historier i dialektikken med den sociale historie for at blive klogere på de fælles udfordringer og muligheder.

Francine Muel-Dreyfus har undersøgt to faggrupper i Frankrig, folkeskolelærere omkring år 1900 og socialarbejdere omkring 1960. Hun skriver: ”Under visse historiske perioder kan

3. Artiklen er skrevet på grundlag af et forskningsprojekt om pædagogers sociale strategier undersøgt gennem livshistorieinterviews. Projektet er finansieret af BUPL’s Forskningsfond og VIA University College og gennemført i 2008–2010. Projektet tager udgangspunkt i ideerne fra et forudgående pilotprojekt under ledelse af Staf Callewaert og Karin Anna Petersen. Resultaterne fra projektet er offentliggjort i to artikler i Social Kritik nr. 124, 2010. Der er gennemført livshistorieinterview med 11 pædagoger, der er uddannet på midtjyske seminarier i 1965/67, 1985 og 2005, alle er interviewet to gange. I anden interviewrunde har der været fokus på pædagogernes ageren og reaktioner på forandringer i ressourcetildeling, styringsformer og videngrundlag i en offentlig sektor under forandring. Projektet gennemføres i samarbejde med tre andre forskningsprojekter om læreres, sygeplejerskers og socialrådgiveres livshistorier under ledelse af Annick Prior, Aalborg Universitet. Projekterne bruger Francine Muel-Dreyfus og Ivor Goodson som hovedinspirationskilder. Det betyder at livshistorier, som de er fortalt af aktørerne selv, fungerer som en induktiv indgang til en forståelse af mere generelle og samfundsmæssige strukturer og mønstre i pædagogers arbejdsliv og vilkår.

2. Se derimod Social Kritik nr. 124 – 2010.

dette arbejde beskrives som et ”opfindelsesarbejde” (*travail d’invention*), hvilket sker, når individer giver liv til eller har held til at indgyde nyt liv i sociale positioner (som f.eks. en profession, red). Det kan handle om nydannede positioner eller om allerede eksisterende positioner, som besættes på en ny måde og dermed omdefineres. Mulighederne for omdefinering hænger sammen med positionernes relative udvidelighed, samt at de på et bestemt tidspunkt har tiltrukket sig individer med nye systemer af mål og ambitioner” (Muel-Dreyfus, 2000, s. 46). Det vil altså sige, at der er en kompleks og dynamisk sammenhæng mellem hvem, der er deltagere i en profession, det deltagerne gør, og så de betingelser professionen generelt er underlagt. Det bliver meget vigtigt at undersøge faggruppernes rekrutteringsmønstre, der er præget af forskellige forskydninger i samfundets økonomiske, sociale og demografisk udvikling, men det er ligeså vigtigt at analysere hvilke forskydninger, der sker internt i faget. Der er altså tale om et dobbelt opfindelsesarbejde: ”mennesker vælger fag, og faget gør dem til sine egne” (Muel-Dreyfus, 2000, s. 46).

Med inspiration herfra har vi spurgt, hvad der er sket med pædagogprofessionen i de seneste år, mens velfærdssamfundet har været under forandring? Der er tale om to tendenser. På den ene side kunne man anskue udviklingen som en profession under pres, eller ligefrem under afvikling. En afprofessionalisering forstået på den måde, at professionen ikke er i stand til at definere sig selv og sine medlemmer, men altid er underlagt andres magt og indflydelse. En anden mulighed er, at beskrive situationen som et genopfindelsesarbejde, at der indgydes nyt liv til en

presset faggruppe. Det vil være tilfældet, hvis de enkelte medlemmer af faggruppen giver udtryk for en form for faglig autonomi, der gør dem i stand til at handle på et fagligt grundlag trods forandringer og nye krav. Man kan sige at professionen genopfinder sig selv, finder nye professionelle løsninger, strategier og standarder under de nye vilkår. Det er naturligvis et spørgsmål, der kræver mere empiri end vores forskningsprojekt rummer, men vi vil afslutningsvist alligevel rejse spørgsmålet og diskutere det til sidst i artiklen.

Når man læser 11 pædagogers fortællinger om deres livsforløb tegner der sig to overordnede strategier eller bevægelser i deres arbejdsliv. For det første findes der måder at fastholde eller styrke sin position inden for professionen. For det andet findes der måder at bevæge sig i udkanten af eller ud af professionen på. Fælles for alle interviewpersonerne er, at de handler og reagerer inden for de sociale betingelser professionen giver dem. Alle fortællingerne er præget af forskellige former for reaktioner på forandringer i velfærdsstaten og dens styringsformer.

Strategier defineres her som ”de mulige fremgangsmåder, som positionen i feltet giver”. Dette vil ikke sige individernes strategier på rationel beregning, men de strategier, der nødvendiggøres eller muliggøres af den sociale struktur og udvikling. Med strategibegrebet vil vi således analysere interviewpersonernes strategier, forstået som mønstre i de måder, de håndterer livet generelt såvel som deres professionelle karriere på som pædagoger. Interviewpersonerne kan ikke nødvendigvis gøre rede for disse strategier i termer af strategier, men en analyse af interviewpersonernes fortællinger kan afdække strategierne, som mønstre i de måder, pædagogerne typisk reagerer i forskellige situationer.

Vi søger altså efter empiriske udtryk for forskellige strategier, der er muliggjort i den sociale sammenhæng pædagogerne rekrutteres til og befinder sig i. Alle respondenter gennemlever en form for socialisering eller positionering gennem deres karriere. Der er tale om et kompliceret samspil mellem tilpasning/agens. Gennem studiet har vi fundet forskellige strategier, der alle findes i det empiriske materiale i nuancerede former.

4. Vi vil ikke her gå ind i en længere diskussion om forskellige professionsforståelser. Vi definerer en profession, som en faggruppe, der er anerkendt og med en vis autonomi selv kan definere sine arbejdsmetoder, etiske grundlag og sit videngrundlag, og en faggruppe med kontrol over hvem, der er med/ikke med i faggruppen. Pædagogprofessionen rummer særlige problemstillinger og ambivalenser fordi der er tale om relationsarbejde i en velfærdsstatslig kontekst – den kan forsøgsvis kaldes en ”velfærdsprofession” (se f.eks. Bayer og Brinkkjær, 2006)

5. Goodson bruger en livshistorieorienteret metode i sin professionsforskning med henblik på, at forskningen kan blive et talerør for professionelle grupper, der er under pres af øget regulering, standardisering og markedsgørelse af professionelles arbejdsområder (Goodson, 2003).

PÆDAGOGPROFESSIONEN I FORHOLD TIL KONTEKSTEN

Sociale strategier inden for rammerne af en profession kan ikke beskrives uafhængigt af professionens placering i relation til andre professioner – til et givet professionshierarki. I interviewene er der en del indikationer på at pædagogprofessionen udgør en relativ let tilgængelig position på arbejdsmarkedet. Dermed er pædagogprofessionen ikke en specielt eksklusiv faggruppe. Der er mange udtalelser, der tyder på at pædagogisk arbejde er umiddelbart inden for rækkevidde – f.eks. hvis man som Lenette flytter meget pga. ægteemandens arbejde som læge, hvis man som Ida er nødsaget til at tage hjem fra England for at passe en syg far, eller hvis man som Else opgiver planer om videreuddannelse pga. mandens karriere som jurist. På den måde kommer faget til at fremstå som et kvindefag, der er underlagt logikker i andre faggrupper og domæner. Enkelte respondenter hævder, at pædagogprofessionen i dag har opnået større anerkendelse end tidligere på grund af et højere fagligt niveau og mere seriøsitet i uddannelsen (Bente), men generelt er der ikke i vores empiri noget, der tyder på, at faget er mindre tilgængeligt og dermed mere eksklusivt nu end tidligere.

Selv om pædagogprofessionen på den måde indtager en relativ underordnet position, findes der inden for faget en række subpositioner, som de enkelte respondenter relaterer sig til. Der er fortællinger i interviewene både om det som respondenterne selv værdsætter i arbejdet som pædagog – og om deres reaktioner på de krav og udfordringer, de udsættes for. F.eks. fortæller Julie om, hvor fantastisk det er, at seminariet består af mange forskellige mennesker modsat de miljøer, hun tidligere har været i. Pædagogprofessionen er rummelig og inkluderende, noget der også har stor værdi for brugerne i institutionerne. Og Hans Henrik fortæller om de menneskelige værdier i det pædagogiske arbejde, professionen er båret af et socialt engagement, som også er meddefinerende for professionens virke. Men der fortælles også om sammenstød mellem dette sociale engagement og de officielle krav og forventninger om dokumentation og evalueringer. Julie fortæller om, hvordan hun diskuterer det med sin leder og opfordrer hende til ikke at bruge tid på evalueringer, så det bliver mere synligt for politikerne, hvor tidskrævende det er. Det vil lederen ikke – hun ender med at lave det i sin fritid for ikke at reducere på tiden til det relationelle arbejde. Et billede på sammenstød af forskellige

strategier i positionen, som de enkelte respondenter håndterer og reflekterer forskelligt over.

Et andet eksempel på forskelle internt i positionen synliggøres af udtalelser om professionens videngrundlag. I mange af fortællingerne berettes om et udpræget praktisk erhverv – noget som også ofte værdsættes. En af respondenterne fortæller, at han ikke på noget tidspunkt i sin studietid har læst en hel bog. Og en anden siger, at man lærer mest i praktikken, men at teorien ”da også er meget spændende”. Underforstået, pædagogarbejdet kan gennemføres på et rent praktisk grundlag – teorien er ikke en del af det essentielle grundlag for professionen. I det omfang der henvises til begreber og teorier er det ofte mere eller mindre officielle evaluerings- og kvalitetsmodeller, der henvises til. Enkelte lægger stor vægt på videreuddannelse på master- eller diplomniveau, noget der enten sker for at specialisere sig eller uddanne sig ud af faget.

De enkelte pædagoger iværksætter forskellige reaktionsmønstre og strategier i forhold til de vilkår de lever i og arbejder under. I hvilken udstrækning er der tale om autonome myndighedsudøvere og i hvilken udstrækning er der tale om en umyndiggjort profession? Analysen her kræver lidt konstruktionsarbejde, idet respondenterne (delvist qua metoden) selv italesætter deres livsforløb som konstitueret af en række mere eller mindre bevidste valg. Også beretninger om arbejdslivet italesættes med en høj grad af agens – altså at der tages meningsfulde valg på baggrund af de givne vilkår. Et eksempel er en pædagog, der fortæller om implementeringen af pædagogiske læreplaner, at det bestemt ikke var noget de ønskede, men alligevel fik de noget rigtigt godt og fagligt værdifuldt ud af at arbejde med det. På den måde er der i pædagogernes fortællinger mange eksempler på dobbeltsidige strategier, der på den ene side afspejler en underordnet position men samtidig en kamp om overlevelse, handlekraft og myndighed i forhold til de muligheder feltet giver. Og her er der en meget tydelig italesættelse og bearbejdning af indre modsætninger og dilemmaer i faget på en for faggruppen selv meget meningsfuld måde. Det er i disse nuancerede bearbejdninger meningen med faget hentes. Det er her pædagoger får identitet som pædagoger.

1. At være på rette blyde

I vores interviewmateriale findes en række fortællinger om bestræbelser på at fastholde og måske styrke sin sociale position i faget. Alle for-

tæller om forskellige udfordringer og ydre pres, der kan gøre det svært at fastholde sin position i faget. Der findes forskellige strategier i den forbindelse.

En af disse strategier kan kaldes *"At være hjemme, at være på rette hylde"*. Et eksempel på dette er Tilde, der i sin relativt korte karriere har arbejdet i en skolefritidsordning. Hun giver udtryk for at det pædagogiske arbejde handler om "relationer". Dette italesættes som det afgørende fokus både i forhold til karrierevalg og arbejdet i professionen. Efter at have prøvet uddannelsen til tegnsprogstolk i et år skifter hun til pædagoguddannelsen, som hun finder sig bedre til rette i. Hun forklarer at hun her kan arbejde med "det hele menneske" i stedet for blot at oversætte det, de siger. Trygheden i jobbet er vigtigt for Tilde, der ikke giver indtryk af at være på vej mod specialiseringer, ledende poster eller videreuddannelse.

Den svindende tid til "relationsarbejde" resulterer ifølge Tilde i, at der skal gives "en ekstra skalle", hvilket ifølge denne fortælling må betragtes som en nødvendig strategi for at kunne føle sig på *på rette hylde* i professionen.

– Jamen det gør mig da ærgerlig over at man ikke har mulighed for det, og at det ikke er tilfredsstillende for ens profession, for den måde man gerne vil være på som pædagog ... Det kan godt nogle gang være lidt demotiverende. At man ved at man ikke kan gøre nok. På den anden side kan det også være med til at man bare giver den en ekstra skalle, det kommer lidt an på hvordan situationen er, både den situation man skal tackle, energiniveauet og det kan være mange ting. (2, side 5)⁶

På den måde giver Tilde udtryk for at hun kompenserer for den manglende tid til det, hun oplever som det basale, ved at arbejde mere.

Tilde udtrykker at arbejdet i det belastede boligområde ofte var *"fuldstændig håbløst"* (1, side 8) og således svært at forene med ønsket om at arbejde med og udvikle velfungerende individer i trygge rammer. Det er dog først i den nuværende ansættelse at Tilde tilsyneladende finder ro i sit arbejde. Det "barske" miljø i den første SFO synes ikke at passe til Tildes ambitioner eller strategi indenfor professionen – de sociale og kulturelle udfordringer og kampe kan måske

fortolkes som svært forenelige med opvæksten i den "lykkelige" familie i det trygge landsbysamfund.

Der er en tendens til at denne strategi ikke umiddelbart sprogliggøres i interviewene. Det opleves som noget naturligt i den udstrækning, det ikke trues eller udfordres af udefrakommende krav og forandringer. Strategien falder i forlængelse af bestræbelser på at indrette sit arbejdsliv på en måde, hvor familielivet har første prioritet.

2. At finde en niche

En anden af strategierne, der fastholder deltagerne i faget, kalder vi *"At finde en nichespecialisering"*. Et godt eksempel på denne findes hos Maria, der efter at have studeret sygepleje i et år skifter til pædagoguddannelsen, fordi der her ifølge hende er bedre overensstemmelse mellem de sagte værdier og værdierne i handling. Under pædagoguddannelsen arbejdede hun målrettet frem mod det forebyggende familiebehandlingsarbejde, det var også inden for dette område hun kom i den sidste praktik. Det lykkedes for hende at få arbejde på praktikstedet, selv om hun var meget yngre end sine kollegaer. Hun beskriver dette arbejde som højstatus arbejde med rigtig gode arbejdsvilkår. Hun er i gang med en toårig uddannelse som familierapeut betalt af arbejdsgiveren. Efter uddannelsen var Maria igen – efter eget udsagn – heldig. Familiebehandlingsstedet havde en ledig stilling efter nogle samarbejdsvanskeligheder og ønskede en medarbejder, de kendte i forvejen. Så der blev hun ansat som vikar. Maria arbejder stadig dette sted og er nu blevet fastansat. Maria udtrykker meget stor glæde over sit arbejde: *"Det er mit drømmejob"*. Hun følte sig i starten lidt ung til jobbet og meget heldig. Hun arbejdede målrettet på det og det lykkedes. Hun giver også udtryk for, at hun er dygtig til jobbet, dygtig til at skabe de nødvendige relationer og dygtig til teorien bag arbejdet. Hun viser stor forståelse for kompleksiteten og processerne i arbejdet:

– Når jeg nogle gange er kommet ud til helt nye familier, jamen så har jeg måske brugt de første tre besøg derude på at snakke om deres motorcykel ude i carporten, tale om hunden, eller hvad det kan være, det der betyder noget for dem. Og det at de føler, at der kommer nogen fra kommunen ind og vil høre om alt muligt andet end at, "I har et problem med jeres børn" "Jeres yngste han gør sådan og så

6. Henvisninger til interviewudskrifterne.

dan og så har vi hørt at ham den store han drikker og han tager stoffer, og så har vi desuden også hørt at I ind i mellem... straffer børnene ved og låse dem ude eller et eller andet" ... Så kommer man bare og bombarderer dem med alt det, de gør forkert frem for at høre... "Jamen altså, det var da godt nok en pragtfuld hund, eller hvor er det en lækker kværn, der står derude", eller hvad det kan være, så føler de, at de bliver hørt og set og de bliver respekteret som mennesker. Det ligger jeg stor vægt på og da, der er nogen af mine kollegaer der, der mener at det måske kan være spild af tid, men også at de ikke tør miste fodfæstet for det mener jeg, det gør man sgu nogle gange, når man kommer ud i fremmede menneskers hjem og skal hjælpe dem, og det er ikke alle der har bedt om selv at få hjælp. Så, at man så tør at bevæge sig ud af den der visitationsskema, med nu skal vi arbejde mere på fået struktur på her noget grænser. (1, side 10)

Maria har nogle gode arbejdsvilkår i sit arbejde. Hun fortæller, at deres afdeling ikke er ramt af besparelser i samme udstrækning som andre afdelinger i kommunen. Hun har den nødvendige tid til de enkelte opgaver. Hun mener, at lederen af afdelingen har været rigtig dygtig til at skabe gode rammer for arbejdet, noget der betyder meget for arbejdsvilkårene.

Maria er et eksempel på en pædagog, der har fundet en niche eller en specialisering, der ikke på samme måde som det generelle billede er ramt af besparelser og forringelse af arbejdsvilkår. Nu er hun i gang med en specialistuddannelse i familiebehandling. På den måde har Maria udviklet en strategi for et arbejdsliv, hvor hun føler sig fagligt udfordret og i stand til at bidrage til at udvikle faget og praksis trods de generelle vilkår. Der er ikke i Marias fortælling tegn på reduceret autonomi – tvært i mod. Hun bringer sig i en position, hvor hun kan præge arbejdets udvikling, og hun er meget bevidst om at hun skal tilegne sig fagets koder og teorier for at kunne fastholde og udvikle denne position.

3. At blive leder

En anden social strategi, som vi har fundet i interviewmaterialet kalder vi "At blive leder". Her er der en bevægelse væk fra det direkte pædagogiske arbejde med børnene eller brugerne. Et eksempel på denne strategi findes hos Bente, der efter flere orlovsperioder bliver souschef og ender i en lederfunktion uden praktisk pædagogisk

arbejde. Ifølge Bente er der ikke tale om et fravalg af samværet med børnene, tvært imod er det stadig samværet med børnene, der giver nyt overskud og energi. Valget af lederjob var nærmere et spørgsmål om at søge indflydelse ifølge Bente. Om valget af et administrativt lederjob er et fravalg af samværet med børnene, eller om det repræsenterer et skifte i de værdier Bente lagde vægt på i sit arbejdsliv siger Bente:

– Nej jeg tror ikke det er skiftet. Fordi jeg har det stadigvæk sådan i dag, at der hvor jeg tanker op, det er når jeg er sammen med børnene. Men jeg har det rigtigt godt med den vekselvirkning mellem at være sammen med børnene og så have noget administrativt og have de udfordringer, der egentlig ligger i det. Men når jeg f.eks. i perioder, der er nogen perioder, hvor jeg ikke har så mange timer med børnene, fordi altså det er der simpelthen ikke tid til. Og så kan jeg simpelthen på et tidspunkt – så kan jeg mærke på mig selv og min krop, nu er jeg nødt til at stoppe op og sadle om, og så er jeg nødt til at skal ned og have nogle flere timer med børnene i en periode fordi det er der jeg tanker på. (2, side 3)

Der kan ligge et strategisk valg i, ikke at fastholde hele sin tid sammen med børnene, men at veksle mellem administrativt arbejde og pædagogisk praktisk arbejde.

I arbejdet som pædagog og pædagogisk leder oplever Bente et dilemma mellem det hun kalder "økonomisk forsvarlig" og "pædagogisk forsvarlig". Det er en problematik, der er spidset til gennem årene. Selv om det ikke blev oplevet som overskud af timer i karrierens begyndelse, mener Bente, at de levede som "grever og baroner" dengang sammenlignet med vilkårene i dag. Det kræver opfindsomhed og forhandlings-evne at gennemføre de forskellige sparerunder, der har været gennem årene. Bente er kritisk overfor besparelserne, men som leder går hun ind i forhandlinger og overvejelser over, hvor man bedst kan spare. Hun fortæller, at de hele tiden har protesteret over besparelserne, typisk ikke ved at strejke, men ved at bruge de mere formelle kanaler som for eksempel forældrebestyrelsen.

– Vi forsøger at skrive virkelig, hvad vi oplever i vores hverdag, og hvad der bliver svært, og hvorfor at vi ikke synes, at vi kan støtte op omkring de der ting. Og er der et eller andet,

altså vi kunne f.eks. godt skrive sådan noget som, vi havde en kommune bus herude, og den brugte vi ikke så tit. Og da kunne vi så godt skrive ind (til forvaltningen, red), at vi kunne forstå at de organisationer ville de være kede af og spare den væk, men for vores vedkommende var det ikke noget problem og spare den væk for vi havde en 80-børnsinstitution, og vi havde nitten pladser i bussen og vi, det var ikke den der gav os noget. Altså vi forsøger at være konstruktive hele tiden. (2, side 4)

Bente ser ud til at være dels åben og nysgerrig, som hun udtrykker det, dels at gå konstruktiv til værks. At gå konstruktivt ind i diskussioner om besparelser, som Bente ikke syntes enig i, og som af stedkommer dilemmaer omkring det administrative og det pædagogiske hensyn. Det ser også ud til, at vekselvirkningen mellem arbejdet med børnene og det administrative udgør en mulig fremgangsmåde for Bente, for på den måde at kunne opleve en indflydelse på besparelserne og samtidig undgå nogle svære tilpasninger i det konkrete pædagogiske arbejde. Men det er ambivalent for Bente. Hun giver udtryk for at kunne hente energi og mening i det pædagogiske arbejde, men søger alligevel væk fra det.

Der synes dermed også at være en strategi for imødekommelse af nye krav og besparelser som kunne kaldes *"At give konstruktiv kritik..."*. Blandt de interviewede er der en udbredt kritik af besparelser og omstruktureringer gennem årene. Der er mere blandede refleksioner omkring øgede dokumentationskrav som f.eks. indførelsen af pædagogiske læreplaner og sprogscreeninger. *"At give konstruktiv kritik"* handler om formen på modstand mod forskellige forvaltningsmæssige beslutninger. Bente fortæller om, hvordan ledelsen gik ind i et lukket rum og sparkede på stolene, da beskeden om pædagogiske læreplaner kom. Også til et personalemøde, hvor ideerne blev præsenteret, brugte man halvdelen af tiden på kritik. Men herefter trækker de i arbejdstøjet og implementerer de nye krav på måder, så det giver en vis mening, fortæller hun.

Og så synes jeg det er vigtigt, at vi starter i det små og lader være med at gabe over mere, end vi sådan ved vi rimeligvis kan få til at løbe. Det er bedre at starte. Det er bedre at starte og så kan bygge på end det er og sætte sig nogle kæmpe mål, og så skal vi til at skære ned i det, fordi så får vi nederlaget. Succesen kommer jo, når vi starter i det små, og vi lader det blom-

stre. Så, og i dag jamen da sådan som lærerplanen og så. Jeg synes det, jeg synes det er en god ting, jeg synes vi er blevet gode til det. (1, side 11)

På den måde kan man sige, at Bente arbejder målrettet for at give plads til hendes professionelle ambitioner inden for de rammer, der gives. Hun forsøger at definere nye praksisformer inden for ledelsesopgaven, der ikke låser situationen fast, men gør det muligt at handle professionelt. Så heller ikke Bente synes at tabe autonomi selv om handlingsrummet og muligheder ikke helt er, som hun kunne ønske det.

Et andet eksempel er Julies fortælling om en diskussion med lederen om de øgede dokumentationskrav. Julie mener, at det skal synliggøres over for politikerne, at det kræver en stor ekstra arbejdsbelastning at evaluere og dokumentere. Julie opfordrer sin leder til at undlade at indsende rapporterne, men i stedet vælger lederen at gøre arbejdet om aftenen og natten. Julie's kritik går på, at det på den måde bliver usynligt for politikere og forvaltning, hvor store arbejdsbylder, der pålægges pædagoger og ledere.

Disse fortællinger rummer en meget væsentlig ambivalens for pædagogerne. På den ene side rummer disse strategier meget kritik og modstand mod forandringerne, men samtidigt er det disse strategier, der får forandringerne til at lykkes.

4. Ud af professionen

De fleste af vores interviewpersoner bliver i pædagogprofessionen hele deres karriere. Der er to, der ikke primært har været beskæftiget i professionen, hvoraf den ene lidt modvilligt er kommet tilbage igen. Og så er der to, der har været arbejdsrelateret sygemeldt i en periode.

I materialet er der eksempler på strategien *"At emigrere..."*. Det handler ikke nødvendigvis om et fravalg af pædagogprofessionen, det kan også handle om at praktiske omstændigheder i familielivet, gør det svært at forsætte som pædagog. Et eksempel er Else, der efter pædagoguddannelsen arbejder i en lokal børnehave i fire år. Hendes mand er imidlertid blevet færdig med studiet som jurist og arbejder for to advokatkontorer samtidigt. Da barn nummer to bliver født, opsigter Else sin stilling som børnehavepædagog, for at tage sig at hjemmet og familien. Da manden bliver tilbudt en god stilling uden for landsdelen flytter hele familien til den nye landsdel. Hun hjælper lidt til på kontoret. Som medlem af et

politisk parti opfordres hun til at søge den ledige stilling som aftenskoleleder, og efterhånden som hendes egne børn bliver større, er hun også dagplejemor i en periode på ca. 3 år. I 1986 påbegynder hun en todelt uddannelse, som førte til det erhverv Else ønskede.

Et andet eksempel er Steen. Da Steens far på et tidspunkt skaffer Steen et job på den fabrik, faderen har arbejdet på det meste af sit liv, indser Steen at det er noget andet han skal. Han tager på højskole, hvor han møder sin kommende kone. Sammen flytter de til Århus, hvor Steen tager forskelligt forfaldende arbejde, mens konen starter på pædagogseminariet. Steen bliver klar over at han også vil være pædagog. Indtil 1995 arbejder han på fritidshjem, hvor han dyrker sin interesse for at lave film, sammen med de unge. På et tidspunkt laver han en film for en landsdækkende TV-kanal. Da der søges en højskolelærer med speciale i medier, er Steen ikke i tvivl om at det er det han skal. Han får stillingen og trives godt med den nye stilling. Han taler meget om den prestige der er ved at være højskolelærer, og han er vældig glad for jobbet.

Der er også eksempler på strategien *"At uddanne sig ud...."*. Else som er nævnt ovenfor kunne også passe i denne strategi. Et andet eksempel er Julie. I sin anden barselsperiode besluttede Julie, at det var tid til, at der skulle ske noget nyt. Hun startede derfor på DPU september 2009 hvor hun læser pædagogisk psykologi. *"Åh, at der skulle ske noget andet. Men der er sket mange ting hjemme ved os, både privat og personligt, og jeg kan ikke se mig som pædagog resten af mine dage"*. Julie føler sig ikke hjemme i rollen som daginstitutionspædagog. Hun synes ikke der er nogen udfordring i arbejdet, og hun synes de pædagogiske opgaver der så faktisk er i arbejdet, overskygges af dokumentationskrav og læreplaner o.l. Hun bruger uddannelse som en strategi til at få skabt sig en bedre position. En position som i højere grad er styret af faglighed end af dokumentationskrav.

UDVIKLER STRATEGIERNE SIG OVER TID?

LIDT OPSAMLING PÅ FORTÆLLINGERNE

Som nævnt i indledningen, er der gennem de sidste 30–40 år sket en markant historisk udvikling i vilkårene for det pædagogiske arbejde. Vi har undersøgt, om der i livshistoriefortællingerne kan findes en tilsvarende historisk udvikling i de forskellige strategier. Denne analyse besværliggøres af den generationelle udvælgelsesstrategi

for respondenter. Det er ikke uproblematisk at sammenligne et langt karriereforløb af en pensioneret pædagog med et kort karriereforløb af en nyuddannet pædagog. Der er for eksempel af gode grunde mere ledelse i de ældres livshistorie end i de unges livshistorie. Hvis man tager forbehold herfor, er der en klar tendens til, at presset på det pædagogiske arbejde er øget gennem de sidste tre generationer. Erhvervet er præget af, at det skal kunne fungere sammen med et familie- og kvindeliv. Det er det grundlæggende princip for rekruttering og karriereforløb – et princip som synes lige så vigtigt for de yngre respondenter som for de ældre. Samtidig er der to grundlæggende udviklingstendenser i faget ifølge vores interviews:

- pres på ressourcer og normeringer – krav om større effektivitet i arbejdslivet
- krav om flere begrundelser, beskrivelser, analyser, forskning og udvikling – mere transparens i arbejdslivet

Denne udvikling stiller ganske særlige krav til pædagogernes strategier. Det handler om enten at reducere bredden og kompleksiteten i arbejdet gennem specialisering – eller om at øge indflydelse på beslutningerne gennem ledelse og *"konstruktiv kritik"*. Alternativet til disse strategier synes at være, at emigrere fra professionen f.eks. ved videreuddannelse, der giver nye muligheder i karrieren, eller at slippe kontrollen. Noget tyder på, at det er de sociale strategier, der er muliggjorte i feltet.

AFSLUTTENDE DISKUSSION

Ifølge sociolog og forsker Rasmus Willig er der sket en næsten total umyndiggørelse af pædagogerne, fordi en ideologisk bølge om mere service for færre penge, helt har afmonteret menneskers kritik. Når kritikken er uskadelliggjort og ligegyldig, bliver mennesker umyndiggjorte borgere. Rasmus Willig fortæller om pædagoger, der er udsat for umyndiggørelsesprocesser, al deres kritik holdes nede, og de holdes i et jerngreb af de nye vilkår i den offentlige sektor (Willig, 2009)

Vores projekt tegner ikke helt så kategorisk et billede. Pædagogerne i projektet fortæller ikke meget om modstand og kritik, men i fortællingerne bliver det ikke helt det samme som den totale umyndiggørelse. Der er tale om en vis agens, en handleparathed, der udvikles mulige strategi-

er i det foranderlige sociale rum. I vores materiale er der flere eksempler på pædagoger, der inden for de givne rammer forsøger at genformulere en professionel strategi, der gør det muligt at forene egne ambitioner og værdier med de vilkår, der gives. Måske er det fordi, vores respondenter er tilfældig valgt i tre generationer, mens Rasmus Willig målrettet har udvalgt respondenter ud fra en ide om umyndiggørelse. Men hvad siger strategierne i vores projekt om faggruppen, forstået som profession?

Når man læser de 11 fortællinger tegner der sig et billede af mennesker, der nok italesætter sig selv som pædagoger, men alligevel ikke er i stand til at give udtryk for en klar og entydig professionsidentitet. Umiddelbart tales der sjældent om det pædagogiske arbejde ud fra fælles veldefinerede standarder, der er kendte og anerkendte. Der er ikke mange henvisninger til fælles teoretisk gods eller kollektive erfaringer formidlet gennem uddannelse og efteruddannelse. Så hvis kravet til en profession er et eksplicit videngrundlag, som ikke kun findes i formelle dokumenter, men samtidig er en sprogbrug som pædagogerne bruger, når de fortæller om deres live og arbejdsliv, så er faggruppen langt fra en profession.

Det er kendetegnende i interviewene, at det pædagogiske arbejde fremstilles som et personligt projekt i en institutionel kontekst. Det pædagogiske arbejde er tæt sammenvævet med resten af livets facetter. Det pædagogiske arbejde fremstår langt mere hverdagsagtigt og lokalt, end man normalt ville kræve af professionelt arbejde. Det kan diskuteres om den manglende tydelighed i tegningen af en profession skyldes noget fundamentalt i selve arbejdets væsen – eller om der snarere er tale om en faggruppe, som i et ødelæggende omfang presses af ydre krav og betingelser. Det første ræsonnement kunne være, at den pædagogiske faggruppe varetager et arbejde, som langt fra opfylder traditionelle krav til en profession: at de varetager et afgrænset ansvar i forhold til fællesskabet, har monopol på præcis dette arbejdsområde, kontrollerer adgangen til arbejdsområdet via anerkendt uddannelse, og i øvrigt arbejder på et eksplicit videngrundlag og ud fra eksplicite etiske retningslinjer (eks. Talcott Parson, her fra Pedersen, 2005, s. 45). Det pædagogiske arbejde er nærmere en institutionalisering af reproduktive opgaver, der tidligere lå i en civilsamfundssfære, og det er ikke nok til at skabe en profession på det relative korte sigt. Det er argumenter i den

retning, der fører til betegnelser som semi-profession, "would-be-professions" eller "near-professions" (se Pedersen, 2005, s. 45).

Et andet ræsonnement kunne være, at det ikke så meget er arbejdets indhold og væsen, det drejer sig om, men mere de betingelser arbejdet er underlagt. Den pædagogiske faggruppe fremstår i vores materiale som en presset faggruppe. Presset på ressourcer, omstruktureringer, ydre krav og manglende videngrundlag. Den pædagogiske profession består også af individer, som på mange forskellige måder får arbejdet til at lykkes. Pædagogerne henviser til nogle mellemmenneskelige værdier og et socialt engagement, så pædagogerne i hovedreglen oplever arbejdet som meningsfuldt og indholdsfuldt. De kortlagte strategier er eksempler på, hvordan man med forskellige midler og fremgangsmåder, kan få tingene til at lykkes for de fleste. Det sker ikke ved, at det er pædagogerne selv, der sætter den overordnede dagsorden for professionen, men ved at definere mening og finde løsninger inden for en velfærdsstatslig ramme.

Der synes altså som Bayer og Brinkkjær skriver, at være en særlig balance mellem autonomi og fremmedbestemmelse i den pædagogiske profession, som har stor betydning for pædagogerens professionalisme. De hævder, at professionalismen ikke er ekspliciteret i større omfang, men at videnformerne er stærkt kontekstbundne og ofte "mere eller mindre mosaikagtige, sporadiske, poetiske og private" (Bayer & Brinkkjær, 2006, s. 14). I vores projekt, har vi ikke undersøgt dette nærmere, men det er tydeligt at videngrundlaget og de individuelle strategier i høj grad dels er underlagt et ydre pres, dels er baseret på og afhængigt af egne erfaringer. Vores fortællinger er præget af den tendens Bayer og Brinkkjær kalder "sink og swim" (2006, s. 14).

Dermed er der ikke tale om at indgyde nyt liv, på samme måde som Muel-Dreyfus beskriver det, men om en anden form for professionalisme med andre former for dilemmaer og udfordringer, end man traditionelt tillægger professioner. Arbejdet handler om mellemmenneskelige relationer – strategierne handler om at skabe rum for disse mellemmenneskelige relationer inden for rammerne af udefrakommende krav og begrænsninger. Derfor består den professionelle kerne ikke først og fremmest af et eksplicit forskningsbaseret og ekskluderende videngrundlag, men mere af at skabe rum til at arbejde praktiske, relationelle, etiske og personlige dilemmaer på en basis af fælles erfaring. Og det

sker på en måde så langt de fleste overlever og fortsat udvikler professionen. Dermed kan der måske være tale om en profession, der afvikles i den klassiske forståelse af professioner, men samtidig udvikles i en anden og mere nutidig forståelse af professioner.

LITTERATUR

- Bayer, M., & Brinkkjær, U. (2006). Pædagogers vidensformer og karrierebaner. BUPL
- Goodson, I. F. (2003). *Professional knowledge, professional lives*. Maidenhead: Open University Press.
- Goodson, Ivor F. (2005): *Learning, curriculum and life politics*. London: Routledge.
- Hansen, M. A., Lorentsen, B. H., Pedersen, P. M., & Gravesen, D. T. (2010). Pædagogprofessions historie: Set i lyset af velfærdsstatens udvikling. *Social Kritik*, 124, 68–73.
- Hansen, M. A., Lorentsen, B. H., Pedersen, P. M., & Gravesen, D. T. (2010). Forandringens vinde blæser: pædagoger udfordres. *Social Kritik*, 124, 74–95.
- Muel-Dreyfus, Francine (2000): Uddannelse, jobforventninger og knuste drømme. I K. A. Petersen, (red.). (2000). *Praktikker i uddannelse og erhverv: Om professionspraktikker og professionsuddannelser inden for det reproduktive felt* (sid. 45–120). København: Akademisk Forlag.
- Pedersen, P. M. (2005). Fordelinger og fordoblinger. Ph.D.projekt. Viborg: PUC-forlaget.
- Nørregaard-Nielsen, E. 2006). *Pædagoger i skyggen: Om børnehavepædagogers kamp for faglig anerkendelse*. København: Gyldendal.
- Willig, R. (2009): *Umyndiggørelse*. København: Hans Reitzel.